

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Digitālā mantojuma centrs

VADLĪNIJAS BĀRENDARBU STATŪSA NOTEIKŠANĀ

NENOSAKĀMU AUTORTIESĪBU SUBJEKTU DARBU IZMANTOŠANA

LATVIJAS
NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Digitālā mantojuma centrs

VADLĪNIJAS BĀRENDARBU STATŪSA NOTEIKŠANĀ NENOSAKĀMU AUTORTIESĪBU SUBJEKTU DARBU IZMANTOŠANA

Sastādījis Jurgis Īvāns

Dizains LNB (Anete Krūmiņa, Tatjana Raičiņeca)

ISBN 978-9984-850-38-2

© Latvijas Nacionālā bibliotēka 2016

Saturs

5	Priekšvārds
7	Bāreņdarbu tiesiskais regulējums
8	Definīcija
10	Atbildīgās institūcijas
11	Digitalizācija
12	Kādus darbus var atzīt par bāreņdarbiem
15	Kas var izmantot bāreņdarbus
16	Kā var izmantot bāreņdarbus
18	Kā darbs iegūst bāreņdarba statusu
20	Vienotā reģistrācijas sistēma
22	Rūpīgā meklēšana
28	Statusa zaudēšana

Priekšvārds

Arvien vairāk attīstoties mūsdienu tehnoloģijām, populārāka kļūst informācijas un kultūras mantojuma lietošana elektroniskajā vidē. Bibliotēkas, arhīvi, muzeji un izglītības iestādes, sabiedriskās raidorganizācijas un iestādes, kuru funkcijās ietilpst skaņu ierakstu glabāšana, arvien biežāk savu krājumu vēlas pārnest digitālā vidē. Taču līdz ar tehnoloģiju attīstību arvien biežāk tiek runāts par autortiesību aizsardzību digitālā vidē. Lai tiktu panākts līdzsvars starp iepriekšminēto institūciju un autortiesību turētāju interesēm, Eiropas Savienības dalībvalstīs veikti likumu grozījumi par autortiesību izņēmumiem attiecībā uz darbiem, kuru īpašnieku nav iespējams identificēt vai atrast. Pateicoties šiem grozījumiem darbi, kuru izmantošana nebūtu iespējama autortiesību regulējuma dēļ, nu ir izmantojami bibliotēku, arhīvu, izglītības iestāžu un muzeju darbam elektroniskajā vidē.

Šīs vadlīnijas Latvijas Nacionālā bibliotēka izveidojusi kā palīg līdzekli Latvijas bibliotēkām, muzejiem, izglītības iestādēm un citām institūcijām, kas vēlas digitalizēt savā krājumā esošos darbus. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Digitālā mantojuma centrs kā kompetentā nacionālā institūcija bāreņdarbu statusa piešķiršanā Latvijā veicina digitālo prasmju un kompetenču attīstību savas kompetences ietvaros.

Jurģis Īvāns

Lai gan oficiālais iepriekšminēto darbu termins ir „nenosakāmu autortiesību subjektu darbi”, šajās vadlīnijās tiks izmantots saīsinājums – „bāreņdarbi”.

Šajā bukletā atradīsiet ieteikumus un rekomendācijas Nenosakāmu autortiesību subjektu darbu izmantošanai un digitalizēšanai. Šīm vadlīnijām ir rekomendējošs raksturs.

Bāreņdarbu tiesiskais regulējums

„Bāreņdarbu” tiesiskais regulējums ir viens no autortiesību aspektiem. Autortiesību aizsardzība Latvijas Republikā ir noteikta Satversmē¹, un ir izdots Autortiesību likums un citi normatīvie akti², saskaņā ar saistošajiem starptautiskajiem līgumiem un Eiropas Savienības direktīvām.

Autortiesību likums

Kopš 2014. gada 31. decembra spēkā ir stājušies grozījumi Autortiesību likumā, papildinot to ar jaunu nodaļu: „IX¹ nodaļa Nenosakāmu autortiesību subjektu darbu izmantošana”, kura sastāv no 3. pantiem, kas definē „bāreņdarbu” (nenosakāmu autortiesību subjektu darbu) statusu, izmantošanas mērķus, iestādes, kas tos drīkst izmantot, kā arī to, kā meklēt un dokumentēt šādus darbus. Būtiski ņemt vērā, ka līdzīgs tiesiskais regulējums ir visās Eiropas Savienības dalībvalstīs, ar atsevišķām niansēm.

Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2012/28/ES

2012. gada 25. oktobrī ir pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva Nr. 2012/28/ES, kas nosaka, kādam regulējumam jābūt dalībvalstu autortiesību likumos, Bāreņdarbu statusa noteikšanai un izmantošanai. Direktīvas tekstā, atšķirībā no Latvijas Republikas autortiesību likuma, angļiskajā tekstā tiek izmantots termins „Orphan works” jeb „bāreņdarbi”, un līdzīgs nosaukums tiek izmantots arī citās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Direktīvā Nr.2012/28/ES ir iespējams atrast pamatojumu un plašāku mērķi bāreņdarbu regulējamam un izmantošanai. Galvenais mērķis ir veicināt masveida digitalizāciju un zināšanu un inovāciju brīvu apriti Eiropas Savienības dalībvalstīs.

¹ Latvijas Republikas Satversmes 113. pants.

² Civillikums, Krimināllikums, Reklāmas likums u. c.

Kultūras ministrijas norādes

Kultūras ministrija, saskaņā ar Autortiesību likumu, publicē avotu sarakstu, saskaņā ar kuru ir jāveic rūpīgā meklēšana. Kultūras ministrijas interneta vietnē <http://www.km.gov.lv/> atrodams saraksts: „Informācijas avoti, kas izmantojami, veicot tiesību subjektu rūpīgu meklēšanu Autortiesību likuma 62.² pantā noteiktajā kārtībā”.

Vienmēr pārlicinies, vai izmanto jaunāko likuma vai avotu saraksta versiju.

Definīcija

Oficiālais nosaukums ir „Nenosakāmu autortiesību subjektu darbi”, taču vadlīnijās tiek izmantots saīsinājums „bāreņdarbi”.

Definīcija – darbs, kuram nevar noteikt vai atrast autora tiesību īpašnieku.

Mērķis – veicināt autortiesību darbu (grāmatu, avīžu, skaņu un videoierakstu) digitalizācijas procesu, nodrošinot kultūras mantojuma pienācīgu saglabāšanu un pieejamību sabiedrībai digitālā formātā.

Par bāreņdarbu var atzīt TIKAI darbu, kas atbilst VISĀM šīm pazīmēm:

- 1) to izmantos bibliotēka, izglītības iestāde muzejs, arhīvs, kā arī iestāde, kuras funkcijās ietilpst filmu vai skaņu ierakstu saglabāšana, vai sabiedriskā raidorganizācija;
- 2) darbs tiks reproducēts ciparu formātā (digitalizēts);
- 3) darbs atrodas 1. punktā minēto iestāžu krājumā;
- 4) darbs pirmo reizi publicēts vai pārraidīts kādā Eiropas Savienības dalībvalstī;
- 5) Darba autortiesību īpašnieku pēc rūpīgās meklēšanas nav izdevies atrast.

Bāreņdarbs – tāds darbs, kura autors (vai autortiesību turētājs) nav zināms vai nav atrodams. Tādi ir darbi:

- 1) kuriem nav norādīts autors (un nav identificējams);
- 2) kuriem ir norādīts autors, taču tāds nav zināms un nav atrodams;
- 3) kuriem ir zināms autors, taču to nav iespējams atrast, lai iegūtu viņa piekrišanu šī darba izmantošanai.

Eiropas parlamenta un padomes direktīvā Nr.2012/28/ES ir minēti vairāki mērķi, kādēļ ir nepieciešams bāreņdarbu regulējums:

- 1) lai sekmētu zināšanu un inovāciju brīvu apriti;
- 2) lai izveidotu vienotu regulējumu Eiropas Savienībā;
- 3) lai veicinātu masveida digitalizāciju (www.europeana.eu);
- 4) lai nodrošinātu kultūras mantojuma aizsardzību;
- 5) lai attīstītu autortiesību aizsardzību un rūpīgu meklēšanu;
- 6) lai izvairītos no rūpīgās meklēšanas pasākumu dublēšanas.

Atbildīgās institūcijas

EUIPO Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma birojs, atbildīgs par ES preču zīmju un dizainparaugu reģistrēšanu un pārvaldību; atbildīgs par vienota reģistra izveidi Eiropas Savienībā, intelektuālā īpašuma aizsardzībai. EUIPO caur savu apakšstruktūru „*European Observatory on Infringements of IP Rights (the Observatory)*”, kas organizē un virza intelektuālā īpašuma aizsardzības politiku, un veic izglītojošos pasākumus autortiesību un intelektuālā īpašuma jautājumos; atbildīga par bāreņdarbu datubāzes izveidi un uzturēšanu, veicina tās izmantošanu un popularizēšanu.

EUIPO - <https://euiipo.europa.eu/ohimportal/lv>
OHIM - <https://euiipo.europa.eu/orphanworks/>

Atbildīgā valsts iestāde par Autortiesību aizsardzības politikas veidošanu un īstenošanu Latvijas republikā un par bāreņdarbu normatīvā regulējuma izveidi – sniedz rūpīgās meklēšanas avotu sarakstu.

Latvijas Republikas Kultūras Ministrija

www.km.gov.lv/

Kultūras ministrija

Vietējā kompetentā institūcija, kura rūpīgās meklēšanas rezultātus pārsūta Eiropas Savienības institūcijai „Iekšējā tirgus saskaņošanas birojs” (mainījis nosaukumu uz „Eiropas savienības intelektuālā īpašuma birojs”, EUIPO).

Latvijas Nacionālā bibliotēka

www.lnb.lv
barendarbi@lnb.lv

Digitalizācija

Latvijas Autortiesību likums nosaka – lai veiktu darba digitalizāciju (izveidotu kopiju ciparu formātā), jāsaņem tiesību īpašnieka/ autora atļauja³. Tāpat, lai digitalizētu darbu turpmāk izmantotu un publicētu internetā, nepieciešama īpašnieka/ autora atļauja. Likumā ir daži izņēmumi, kas ļauj izgatavot darba kopiju (tai skaitā ieskenēt) – piemēram, lai izmantotu darbu privātām vajadzībām⁴, vai arī lai darbs būtu izmantojams personai ar invaliditāti⁵. Tāpat darbu drīkst digitalizēt muzeji un bibliotēkas, lai to saglabātu, ja darbs nav saglabjams vai iegūstams citādā veidā⁶. Taču visi iepriekš minētie likuma izņēmumi ir aprobežoti ar konkrētu personu un mērķi – šādi izveidotās elektroniskās vai digitālās kopijas paredzētas vai nu vienai personai, vai arī glabāšanai arhīvā, un tās ir kategoriski aizliegts padarīt publiski pieejamas, piemēram, internetā. Bibliotēku arhīva vajadzībām digitalizētos darbus drīkst padarīt pieejamus tikai bibliotēkas telpās uz ierobežota skaita datoru, turklāt tikai pēc konkrētas personas pieprasījuma.

Ja tiek veidoti digitālie projekti, digitālās izstādes, arhīvi vai digitālās bibliotēkas, tad parasti tiek digitalizēti tikai tie darbi, kuriem beidzies autortiesību aizsardzības termiņš (70 gadi pēc autora nāves). Ja tiek digitalizēti jaunāki darbi, tiek iegūta autoru atļauja.

Taču prakse rāda, ka daudziem darbiem nav iespējams identificēt autorus, nekas nav zināms par to mantiniekiem, vai tādi pie darba vispār nav norādīti. Šādos gadījumos darbus nedrīkst izmantot.

Saskaņā ar autortiesību likuma IX¹ nodaļu, šos darbus var atzīt par bāreņdarbiem (veicot likumā norādītās darbības). Pēc bāreņdarba statusa iegūšanas tos drīkstēs digitalizēt un publicēt internetā. Pateicoties šai normai, kultūras, atmiņas un izglītības

3 Autortiesību likuma 40. pants
4 Autortiesību likuma 35. pants
5 Autortiesību likuma 22. pants
6 Autortiesību likuma 23. pants

institūcijām ir iespējams padarīt publiski pieejamus daudz vairāk darbu, nekā tas ir noticis līdz bāreņdarbu regulējuma ieviešanai Latvijas autortiesību likumā.

Arī Eiropas Savienības direktīvā Nr.2012/28/ES uzsvērts, ka šīs normas mērķis ir veicināt masveida digitalizāciju, kultūras mantojuma saglabāšanu un izglītības/zinātnes attīstību. Veiksmīgi izmantojot bāreņdarbu regulējumu, iespējams sabiedrībai parādīt daudz plašāku kultūras mantojuma un iestāžu arhīvu/krājumu materiālu klāstu, digitalizējot darbus, kas līdz šim nav bijuši pieejami šādām darbībām.

Darbi, kuru īpašnieki ir identificējami, un ir iespējams atrast autoru/īpašnieku, nevar tikt atzīti par bāreņdarbiem. Šādu darbu digitalizēšanai un publicēšanai internetā obligāti ir jāsaņem autora/īpašnieka atļauja.

Kādus darbus var atzīt par bāreņdarbiem

Autortiesību likumā ir nosaukti visi darbu veidi, kurus var atzīt par bāreņdarbiem. Darbus, kas nav minēti šajā sarakstā, nevar atzīt par bāreņdarbiem. Par bāreņdarbiem var atzīt tikai darbus, kas pirmo reizi publicēti vai pārraidīti kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm. Darbus, kuri pirmo reizi publicēti vai pārraidīti ārpus Eiropas Savienības dalībvalstu robežām, nevar atzīt par bāreņdarbiem, un tiem nevar piemērot šo likuma izņēmumu⁷. Papildus – šim darbam jābūt pašas institūcijas (bibliotēkas, muzeja, arhīva, u. c.) krājumā.

⁷ Darbi, kas pirmo reizi publicēti vai pārraidīti ārpus Eiropas Savienības dalībvalstīm, nevar tikt atzīti par bāreņdarbiem, jo tos aizsargā citu valstu autortiesību likumi. Direktīva 2012/28/ES ir piemērojama tikai Eiropas Savienības robežās.

Par bāreņdarbiem var atzīt šādus darbus:

1. darbus, kas publicēti kā grāmatas, žurnāli, laikraksti vai citi rakstveida materiāli;
2. audiovizuālus darbus, tai skaitā kinematogrāfiskus darbus, un to fiksācijas;
3. fonogrammas;
4. darbus un blakustiesību objektus, kas iekļauti iepriekšminētajos darbos un blakustiesību objektos.

Atzīstot kādu darbu par bāreņdarbu, jāpievērš uzmanība arī šajā darbā iekļautajiem darbiem. Piemēram, ja par bāreņdarbu grib atzīt grāmatu, tad ir jāpārlicinās, vai grāmatā nav iekļauti citu autoru darbi (priekšvārds, ilustrācijas, atsevišķs raksts). Ja darbā kāds darbs ir ar identificējamu autoru, tad šo darba daļu nevar atzīt par bāreņdarbu (izņemot gadījumus, ja identificētā darba autors/īpašnieks neiebilst sava darba izmantošanai konkrētajam mērķim un piekrīt, ka kopējais darbs, kurā iekļauts arī viņa darbs, tiek atzīts par bāreņdarbu⁸). Tātad, ja, veicot autoru meklēšanu, rakstu krājumā, kuram ir norādīti astoņi autori, izdodas atrast tikai divus autorus, ar šo divu autoru/īpašnieku piekrišanu var atzīt kopējo darbu par bāreņdarbu.

Darbus, kas nav bijuši publicēti vai pārraidīti, drīkst atzīt par bāreņdarbiem tikai tad, ja attiecīgā institūcija ir saņēmusi atļauju no attiecīgā darba autora/īpašnieka izmantot šo darbu citādā veidā⁹. Tātad gadījumā, ja institūcijai (bibliotēkai, muzejam u. c.) autors kādreiz ir atļāvis izmantot savu filmu rādīšanai institūcijas pasākumos vai atļāvis savu grāmatu izmantot un kopēt izstāžu vajadzībām un ir uzskatāms, ka autors neiebilstu pret šī darba digitalizēšanu un publicēšanu internetā, šim darbam var piemērot to pašu regulējumu ko bāreņdarbiem un darbu digitalizāciju un publicēt internetā.

⁸ Autortiesību likuma 62¹ panta 5. punkts.

⁹ Autortiesību likuma 62¹ panta 4. punkts.

Tāpat par bāreņdarbu var atzīt tikai atsevišķu daļu no grāmatas – fotogrāfiju vai ilustrāciju –, kaut pašai grāmatai ir zināms autors, taču nav identificējams konkrētās fotogrāfijas (vai cita iekļautā darba) autors/īpašnieks.

Līdzīgi ir ar audiovizuālajiem darbiem – atzīstot šādu darbu par bāreņdarbu, jāizvērtē visa darba saturs un jāanalizē, vai šim darbam nav papildu mūzika vai kādi pielikumi, kas varētu būt citu autoru darbi.

Latvijas bāreņdarbu regulējums nepieļauj par bāreņdarbiem atzīt atsevišķi stāvošus darbus (piemēram, fotogrāfiju vai gleznu), kas nav iekļauti kādā citā darbā. Daļā Eiropas Savienības dalībvalstu ir pieņemtas papildu normas, kas netika norādītas direktīvā. Piemēram, Lietuvā par bāreņdarbiem var atzīt atsevišķas fotogrāfijas un zīmējumus, kas nav bijuši publicēti nevienā darbā, bet Ungārijā un Apvienotajā Karalistē par bāreņdarbiem var atzīt jebkuru autortiesību darbu un to var izmantot ikviens, arī komerciāliem mērķiem (izpildot konkrētus nosacījumus).

Darbus, kuri nav institūcijas krājumā, nevar atzīt par bāreņdarbiem.

Pirms atzīt kādu darbu par bāreņdarbu, jāpārlicinās, ka šajos darbos nav iekļauti citu autoru darbi.

Darba pirmajai publikācijai/pārraidei jābūt kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm.

Darbam jābūt pašas institūcijas krājumā.

Kas var izmantot bāreņdarbus

Darbus, kas ir atzīti par bāreņdarbiem, var izmantot tikai likumā minētās institūcijas.

Saskaņā ar autortiesību likuma 62.¹ pantu, bāreņdarbus izmantot (un darbus atzīt par tādiem) var:

1. bibliotēkas;
2. izglītības iestādes;
3. muzeji;
4. arhīvi;
5. iestādes, kuru funkcijās ietilpst filmu un skaņu ierakstu saglabāšana;
6. sabiedriskās raidorganizācijas.

Tā kā direktīvas Nr.2012/28/ES regulējums ir uzskatāms par autortiesību aizsardzības izņēmumu (tāds izņēmums, kas atsevišķos gadījumos pārkāpj autora tiesības), likumā definēto izmantojumu var tulkot tikai burtiski, un bāreņdarbus var izmantot tikai un vienīgi norādītajā apjomā un norādītajiem mērķiem.

Atbilstoši iepriekš minētajam, bāreņdarbus nedrīkst izmantot neviens cits kā tikai iepriekšminētās institūcijas. Piemēram, bibliotēkas vai muzeja identificētos un publiskotos bāreņdarbus nedrīkst izmantot pašvaldība savām vajadzībām; kā arī kādu no bāreņdarbiem nedrīkst izmantot izdevniecība, lai izdotu šī bāreņdarba kopiju. Gan pašvaldībai, gan izdevniecībai tiesības izmantot šo darbu ir, tikai iegūstot autora atļauju, bet, kamēr autors nav identificējams, šo darbu izmantot nedrīkst.

Institūcijas publicētais bāreņdarbs, visiem citiem izmantošanas mērķiem, tiek aizsargāts tieši tā pat kā citi aizsargātie autortiesību darbu. Tas nozīmē, ka uz šādu darbu attiecas arī autortiesību likumā minētie izņēmumi par darbu izmantošanu bez īpašnieka atļaujas. Līdzīgi kā ar darbiem, kuriem ir identificējams īpašnieks, arī publicētajiem bāreņdarbiem piemērojami izņēmumi par to iz-

mantošanu izglītības, informatīviem, kā arī redzes vai dzirdes invalīdu vajadzībām, parodēšanai, tiesvedībai vai nepastarpinātā mācību procesā¹⁰.

Bāreņdarbus drīkst izmantot TIKAI likumā minētās institūcijas. Pat ja darbs ir atzīts par bāreņdarbu un publicēts internetā, citi to nedrīkst izmantot bez autora/īpašnieka atļaujas neatkarīgi no tā, vai izmantošanas mērķis ir komerciāls vai nekomerciāls.

Kā var izmantot bāreņdarbus

Tā kā bāreņdarbu regulējums ir izņēmums no autortiesību aizsardzības principiem (tiek pārkāptas autora tiesības izlemt, kur un kā tiks izmantots viņa darbs), bāreņdarbu izmantošana ir ierobežota, un ar statusa iegūšanu šāds darbs nav izmantojams jebkādā citā veidā. Saskaņā ar Autortiesību likumu un direktīvu Nr.2012/28/ES, bāreņdarbus var izmantot tikai, šādiem mērķiem:

- 1) reproducēt¹¹:
 - a. lai izgatavotu to kopijas ciparu formātā;
 - b. indeksētu, katalogizētu, saglabātu vai restaurētu;
 - c. padarītu pieejamus sabiedrībai pa vadiem vai citādā veidā tādējādi, ka tiem var piekļūt individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā (publicēšana globālajā timeklī – internetā).
- 2) izmantot bāreņdarbus tikai tādā apjomā, kāds nepieciešams, lai sasniegtu mērķus, kuri saistīti ar šo institūciju uzdevumiem, kurus tās veic sabiedrības interesēs¹²;

- 3) izmantot bāreņdarbus, lai kultūras pieejamības un vispārējās izglītošanas nolūkā nodrošinātu piekļuvi to krājumiem, tai skaitā ciparu formātā (digitalizētā veidā)¹³.

Tā kā likumā ir teikts, ka bāreņdarbus var izmantot tikai tādā apjomā, kāds ir nepieciešams, lai sasniegtu institūcijas mērķus, cita veida izmantošana šiem darbiem nav pieļaujama. Darbi ir jāizmanto sabiedrības interesēs; nepamatota to izmantošana būs pretrunā ar Autortiesību likumu. Ja institūcija vēlas bāreņdarbu iekļaut savā drukātajā izdevumā, likums šādu darbību aizliedz, jo tā nav minēta pie atļautajiem izmantošanas veidiem. Bāreņdarbus drīkst izmantot tikai institūcijas publicētajā interneta vietnē, digitālajā bibliotēkā vai virtuālajā izstādē internetā. Šie darbi ir brīvi pieejami ikvienam, taču aplūkojami tikai konkrētās vietās. Šāds ierobežojums likumā ir minēts, jo galvenais bāreņdarbu regulējuma mērķis ir veicināt kultūras mantojuma saglabāšanu, tā nodošanu sabiedrībai un izglītības veicināšanu – šo mērķu sasniegšanai pietiek ar pieejamību internetā, jo sabiedrībai ir iespēja brīvi aplūkot un iepazīties ar šiem darbiem.

Bāreņdarbus var izmantot tikai nekomerciāliem mērķiem un TIKAI likumā noteiktajos veidos.

¹⁰ Sīkāk skatīt Autortiesību likuma 19. pantu, ņemot vērā katra izņēmuma specifiku atbilstoši likuma regulējumam.

¹¹ Autortiesību likuma 62¹ panta 1. punkts.

¹² Autortiesību likuma 62¹ panta 6. punkts.

¹³ Autortiesību likuma 62¹ panta 6. punkts

Kā darbs iegūst bāreņdarba statusu

Lai gan bāreņdarbus var izmantot tikai bez komerciāla nolūka, institūcija ir tiesīga gūt ieņēmumus no darba izmantošanas. Taču ieņēmumi drīkst būt tikai tādā apjomā, lai segtu izmaksas, kas radušās, šo darbu digitalizējot un padarot pieejamu globālajā tīmeklī¹⁴.

Lai darbam piešķirtu bāreņdarba statusu, likumā definētas noteiktas darbības, kas jāveic institūcijai, kura izmantos šo darbu.

Kad institūcija secinājusi, ka vēlas izmantot kādu darbu, kura autoru nevar identificēt un darba izmantošana atbilst bāreņdarbu izmantošanas mērķiem (lai digitalizētu un padarītu pieejamu internetā, nekomerciālos nolūkos), ir jāsāk rūpīgā meklēšana un meklēšanas dokumentēšana. Ja pēc rūpīgās meklēšanas joprojām nav izdevies identificēt autoru/tiesību īpašnieku, tad institūcija var pieteikt šo darba bāreņdarbu sistēmā. Pēc institūcijas pieteikuma Nacionālā kompetentā institūcija (Latvijas Nacionālā bibliotēka) saņems šo pieteikumu un pārsūtīs to bāreņdarbu datubāzei. Tikai pēc darba reģistrēšanas datubāzē darbs ir atzīstams par bāreņdarbu, un izmantojams atbilstoši likumā noteiktajiem mērķiem. Pirms darbs nav reģistrēts sistēmā, to nevar uzskatīt par bāreņdarbu.

Pirms darba reģistrācijas bāreņdarbu sistēmā darbs nav uzskatāms par bāreņdarbu.

¹⁴ Autortiesību likuma 62¹ panta 7. punkts.

Vienotā reģistrācijas sistēma

Lai visā Eiropas Savienībā tiktu vienādi veikta bāreņdarbu reģistrācija, ir izveidota vienota bāreņdarbu reģistrācijas sistēma. Sistēmā reģistrēto darbu sarakstu var aplūkot ikviens. Pirms uzsākt darba autora/īpašnieka meklēšanu, noteikti jāpārbauda dati bāreņdarbu sistēmā – iespējams, kāda cita institūcija meklējusi šo pašu darbu. Sistēmā ir redzami gan darbi, kuri ir ieguvuši bāreņdarbu statusu, gan tie darbi, kuri ir zaudējuši šo statusu (ja pēc reģistrācijas sistēmā ir atradies īpašnieks un darbs zaudējis savu bāreņdarba statusu), lai netiktu veikta divkārša meklēšana.

Darbu meklēšana sistēmā

- 1) aplūkot bāreņdarbu sistēmu var vietnē <https://euipo.europa.eu/orphanworks/>;
- 2) lai meklētu informāciju par darbu, meklētajā var izvēlēties kritēriju (nosaukums, apraksts, kategorija, īpašnieks vai visi kritēriji);
- 3) pēc kritēriju izvēles meklētajā jāieraksta meklējamā frāze (darba nosaukums, autors vai cita informācija, kas ir pieejama par darbu) un jāspiež poga „Meklēt”;
- 4) ja tiek atrasti pārāk daudz rezultāti, tad ir iespējams izvēlēties iespēju „Izvērstā meklēšana” un nedefinēt precīzākus darba datus. Pie atrastajiem rezultātiem var redzēt informāciju par darba nosaukumu, darba aprakstu, darba viedu (literārs darbs, ilustrācija, Audiovizuāls darbs, u.c.), Organizāciju (institūcija, kura iesniegusi darbu reģistram), tiesību īpašnieku/autoru, un norādi, vai šis darbs satur papildus darbus sevī.

Darbu reģistrēšana sistēmā

Pirms darbu reģistrēšanas sistēmā iestādei ir jāizveido savs profils. Profilā jānorāda informācija par iestādi. Pēc tam, kad aizpildīta informācija par iestādi, tā tiks nodota Latvijas Nacionālajai bibliotēkai, kas apstiprinās iesniegumu un nosūtīs to datubāzei reģistrēšanai.

- 1) pierēģistrēt institūciju var saitē <https://euipo.europa.eu/orphanworks/>, izvēloties iespēju „Saņēmjēja organizācijas reģistrēšana”. Pēc tam, kad pieteikums būs apstiprināts, tiks atsūtīta apstiprinājuma e-pasta vēstule. Lai tiktu sistēmā ar savas iestādes profilu, turpmāk varēs izmantot izvēlni „Pieteikumvārds”;
- 2) pēc veiksmīgas lietotāja reģistrācijas un ielogošanās var sākt darbu pievienošanu. Lai pievienotu darbus, jāizvēlas izvēlnē „Reģistrēt nenosakāmu autortiesību subjektu darbu”;
- 3) pierēģistrējot darbu, būtiski atcerēties, ka jānorāda arī visi blakusdarbi, kuri iekļauti šajā darbā. Ne visi informācijas lauki ir obligāti;
- 4) aizpildot katru darba reģistrācijas lapu, jāspiež poga „Nākamais” – sistēma atvērs nākamo logu. Lai darbs tiktu reģistrēts, jāiziet cauri visām darba reģistrēšanas sadaļām;
- 5) pēc visu reģistrācijas lauku aizpildīšanas jāspiež poga „Iesniegt”. Parādīsies paziņojums, ka darbs ir iesniegts. Pēc veiksmīgas iesniegšanas darbs uzreiz netiks reģistrēts sistēmā. 5 darba dienu laikā iesniegumu izskatīs Latvijas Nacionālā bibliotēka un akcepta gadījumā pārsūtīs to datubāzei. Pēc veiksmīgas reģistrācijas iesniedzējam tiks nosūtīta informācija, ka darbs iesniegts un iekļauts bāreņdarbu datubāzē.

Rūpīgā meklēšana

Pirms darb iesniegšanas bāreņdarbu datubāzē ir jāveic rūpīgā meklēšana. Likumā ir definēts, kas ir rūpīgā meklēšana. Meklēšanu veic institūcija, kura plāno izmantot šo darbu. Institūcija pati ir atbildīga par meklēšanas rezultātu patiesumu.

Rūpīgā meklēšana jāveic tajā Eiropas Savienības dalībvalstī, kurā darbs ir pirmo reizi publicēts/pārraidīts. Ja darbs pirmo reizi publicēts vai pārraidīts Latvijā, tad tas ir jāmeklē Latvijā saskaņā ar Latvijas Republikas kultūras ministrijas norādīto avotu sarakstu. Meklēšana jāveic ar vislielāko rūpību un „labā ticībā”¹⁵. Ja ir pamats uzskatīt, ka informācija pieejama citās valstīs, jāizmanto arī šajās valstīs pieejamie informācijas avoti¹⁶.

Likumā atsevišķi ir nodalīts audiovizuālo un kinematogrāfisko darbu rūpīgās meklēšanas process. Gadījumā, ja šāda darba producenta atrašanās vieta vai pastāvīgā dzīvesvieta ir cita Eiropas Savienības dalībvalstī, šā darba tiesību subjektu meklēšana jāveic attiecīgajā dalībvalstī¹⁷.

Institūcija, kas izmantos bāreņdarbu, pati veic tā meklēšanu un nodrošina meklēšanas rezultātu saglabāšanu.

Meklēšanas metode

Darba autortiesības var būt gan pašam autoram, gan viņa mantiniekiem vai kādai organizācijai (darba devējam vai izdevniecībai, kas izdevusi šo darbu), kas pārstāv autoru. Ne vienmēr ir jāmeklē pats autors, tādēļ, meklējot darbu un sazinoties ar organizācijām, kas varētu zināt autortiesību statusu šim darbam, jānorāda pēc iespējas pilnīga informācija par darbu: darba vieds, izdevējs, producers, autoru kolektīvs, izdošanas gad un vieta un cita informācija, kas ir pieejama par darbu. Jo pilnīgāka informācija tiks izmantota meklēšanā, jo precīzāki būs meklēšanas rezultāti.

¹⁵ Civillikumā izmantots jēdziens.

¹⁶ Autortiesību likuma 62² 1. punkts.

¹⁷ Autortiesību likuma 62² 2. punkts.

Rūpīgā meklēšana ir jāveic saskaņā ar Kultūras ministrijas avotu sarakstu, taču nav nodefinēts, kā un ar kādām metodēm meklēšana veicama. Avotu sarakstā ir norādītas gan datubāzes, gan organizācijas. Pašas institūcijas brīva izvēle ir sazināšanās veids. Ērtāka ir elektroniskā saziņa, izmantojot e-pastu, taču ātrāka ir telefoniska saruna vai tikšanās klātienē. Analizējot kaimiņvalstu pieredzi, var secināt, ka vairumā gadījumu tiek izmantota e-pasta sarakste, taču reizēs, kad tiek realizēti apjomīgi digitalizēšanas projekti, saziņa notiek telefoniski, tādējādi paātrinot statusa noteikšanas procesu un apjomu (Lietuvā bāreņdarbu statusa noteikšanai vairumā gadījumu izmanto telefonsarunu, bet Lgaunijā e-pasta vēstules).

Ja tiek izmantota elektroniskā saziņa ar e-pastu starpniecību, ir vieglāk izsekot rūpīgās meklēšanas procesam un pierādīt tā rezultātus. Taču likumā nav minēts, cik ilgā laikā ir jāveic meklēšana. Ir gadījumi, kad tiek nosūtīti e-pasti, bet atbilde uz tiem netiek saņemta. Ierastā prakse šādos gadījumos ir gaidīt 2 nedēļas. Ja atbilde nav saņemta, var uzskatīt, ka darba autors/īpašnieks nav identificējams.

Kultūras ministrijas norādītais obligāto avotu saraksts¹⁸

Informācijas avoti, kas izmantojami, veicot tiesību subjektu rūpīgu meklēšanu Autortiesību likuma 62.2 pantā noteiktajā kārtībā

1. Publicētām grāmatām:

1) valsts nozīmes bibliotēku kopkatalogs, Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) nacionālās bibliogrāfijas grāmatu datu bāze, LNB autoritatīvā datu bāze, tās institūcijas, kuras krājumā atrodas darbs, katalogs, datu bāze vai dokumenti, kuros aprakstītas krājuma vienības;

2) biedrība „Latvijas Rakstnieku savienība”, biedrība „Latvijas Literatūras centrs”, biedrība „Latvijas Grāmatizdevēju asociācija” un biedrība „Latvijas Grāmatnieku ģilde”;

¹⁸ Pārbaudīts 2016. gada aprīlī.

3) WATCH (Writers, Artists and their Copyright Holders) datu bāze, LNB ISBN (International Standard Book Number) datu bāze un biedrības „Latvijas Grāmatirgotāju asociācija” datu bāze;

4) biedrības „Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra / Latvijas Autoru apvienība” un biedrības „LATREPRO” datu bāzes;

5) VIAF (Virtual International Authority Files) un ARROW (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works) datu bāzes.

2. Laikrakstiem, žurnāliem, specializētiem žurnāliem un periodiskajiem izdevumiem:

1) LNB ISSN (International Standard Serial Number) datu bāze;

2) LNB nacionālās bibliogrāfijas turpinājumi izdevumu un rakstu periodikā datu bāzes bibliotēku fondu un krājumu indeksi un katalogi, LNB autoritatīvā datu bāze; tās institūcijas, kuras krājumā atrodas izdevums, katalogs, datu bāze vai dokumenti, kuros aprakstītas krājuma vienības;

3) valsts nozīmes bibliotēku kopkatalogs;

4) biedrība „Latvijas Rakstnieku savienība”, biedrība „Latvijas Literatūras centrs”, biedrība „Latvijas Grāmatizdevēju asociācija”, biedrība „Latvijas Grāmatnieku gilde”, biedrība „Latvijas Preses izdevēju asociācija”, biedrība „Latvijas Žurnālistu asociācija” un arodbiedrība „LATVIJAS ŽURNĀLISTU SAVIENĪBA”;

5) biedrības „Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra / Latvijas Autoru apvienība” un biedrības „LATREPRO” datu bāzes.

3. Grāmatās, specializētos žurnālos, laikrakstos un žurnālos vai citos darbos iekļautajiem vizuālajiem darbiem, tai skaitā tēlotājmākslas darbiem, fotogrāfijām, ilustrācijām, dizaina darbiem, arhitektūras darbiem un pēdējo minēto darbu skicēm, kā arī citiem šādiem darbiem:

1) šā pielikuma 1. un 2. punktā minētie informācijas avoti;

2) gadījumos, kad varētu tikt iegūta informācija par tiesību subjektu – biedrības „Latvijas Fotogrāfijas mākslas savienība FIAP”, kā arī fotoaģentūru datu bāzes.

4. Audiovizuāliem darbiem un fonogrammām:

1) valsts nozīmes bibliotēku kopkatalogs;

2) biedrība „Latvijas Kinoproducentu asociācija”;

3) Nacionālā kino centra un sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu datu bāzes, LNB autoritatīvā datu bāze; LNB nacionālās bibliogrāfijas videoierakstu un skaņu ierakstu datu bāzes; tās institūcijas, kuras krājumā atrodas izdevums, katalogs, datu bāze vai dokumenti, kuros aprakstītas krājuma vienības;

4) datu bāzes, kurās iekļauti attiecīgi standarti un identifikatori, piemēram, ISAN (International Standard Audiovisual Number), ISWC (International Standard Music Work Code) un ISRC (International Standard Recording Code);

5) biedrības „Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra / Latvijas Autoru apvienība”, biedrības „Latvijas Izpildītāju un producentu apvienība” un biedrības „Latvijas Profesionālo aktieru apvienība” datu bāzes;

6) darba veidotāju, dalībnieku utt. saraksti un cita informācija uz darba iepakojuma;

7) citu biedrību, kuras pārstāv tiesību subjektu specifiskas kategorijas, datu bāzes.

Veicot rūpīgo meklēšanu, pārliecinies, vai izmanto jaunāko Kultūras ministrijas norādīto avotu sarakstu un vai tajā nav bijuši grozījumi.

Lai gan likums nenosaka veikt papildu meklēšanas pasākumus, tomēr gadījumos, kad ir ziņas, ka autoru var atrast ar citām metodēm, jāizmanto citas metodes.

Latvijas Nacionālās bibliotēka rekomendē šādus papildu meklēšanas veidus:

- 1) konkrētās nozares eksperti. Vairumā gadījumu darbu autorus var atrast ar bijušo kolēģu vai nozares speciālistu starpniecību;
- 2) internets. Internetā mēdz būt papildu informācija par darbiem vai autoriem, kā arī norādes, kur viņus meklēt;
- 3) sociālie tīkli. Meklējot sociālajos tīklos, parasti ir iespējams atrast autora radniekus vai paziņas. Iesakām izmantot iespēju sociālajos tīklos ielikt sludinājumu, ka tiek meklēts konkrēts autors;
- 4) sludinājums organizācijas mājaslapā. Ja tiek veikta rūpīga meklēšana, var ievietot sludinājumu savas organizācijas mājaslapā.
- 5) sludinājums „Latvijas Vēstnesī”. Maksas pakalpojums.

Meklēšanas dokumentēšana

Likumā nav noteikts, kādā formā notiek rūpīgās meklēšanas dokumentēšana, bet ir jāsauglabā meklēšanas dokumentācija. Izplatītākais veids rūpīgās meklēšanas dokumentēšanai ir meklēšanas tabulas izveide.

Tabulā norāda konkrētā darba / autora nosaukumu un ailes ar visiem avotiem, kuros jāveic meklēšana. Aplūkojot kādu avotu, jāpiefiksē datums, kurā tas tika aplūkots, un saņemta atbilde. Arī gadījumā, ja avots neuzrāda, tas ir jāpiefiksē. Gadījuma, ja notiek saziņa ar organizāciju, jāsauglabā e-pasti un jāpiefiksē to datumi, kā arī jāpiefiksē fakts, ka nav saņemta atbilde. Ja notiek mutiska saziņa, tad ir jāpiefiksē telefonsarunas/vizītes datums, persona, ar kuru runāts, un sarunas rezultāts.

Savāktos rezultātus var glabāt gan elektroniski gan papīra formātā.

Ja rūpīgās meklēšanas laikā tiek iegūtas norādes, ka ir jāmeklē kādā citā avotā, kas nav iekļauts Kultūras ministrijas sarakstā, būtu nepieciešams pārbaudīt arī šo papildu avotu.

Paraugš meklēšanas dokumentēšanai:

Institūcijai ir svarīgi saglabāt visus rūpīgās meklēšanas materiālus, jo gadījumā, ja pēc ilgāka laika atradīsies darba tiesību īpašnieks, iestāde būs atbildīga par to, ka ir veikusi meklēšanu atbilstoši likuma prasībām, un varēs to pierādīt.

Informācija par darbu		Informācija par avotu kur meklēts	
Nosaukums	Autors	Autoru organizācija Nr.1.	LNB kopkatalogs
Grāmata Nr.1.	Autors Nr.1.	Nosūtīts e-pasts 11.03.2016 uz adresi autoru@organizacija.lv. Saņemta atbildes 13.03.2016. ar tekstu: „Autors Nr.1. ir mūsu biedrs, un viņa darbi nav atzīstami par bāreņdarbiem”	Katalogs pārbaudīts 11.03.2016., par autoru atrasti 0 ieraksti.
Grāmatas Nr.1. ilustrācija	Fotogrāfijas autors Nr.2.		Katalogs pārbaudīts 11.03.2016., par autoru atrasti 0 ieraksti.

Statusa zaudēšana

Darbi, kas ir atzīti par bāreņdarbiem, var zaudēt savu statusu, ja darbu autors secina, ka viņa darbs ir atzīts par bāreņdarbu. Darba autors/īpašnieks var pieteikt savas tiesības bāreņdarbu datubāzē. Ja par bāreņdarba statusa maiņu tiek saņemts iesniegums, tad šis iesniegums tiek nosūtīts institūcijai, kas veica šī darba atzīšanu par bāreņdarbu. Institūcijai pieteikums jāizskata nekavējoties, un, ja tā atzīst, ka persona, kas pieteikusi savas tiesības, ir īpašnieks, tā ievieto sistēmā paziņojumu par darba statusa maiņu. Gadījumā, ja šī institūcija vairs nepastāv, institūcijas vietā to veic Latvijas Nacionālā bibliotēka¹⁹.

Institūcijai, kas veica konkrēta bāreņdarba reģistrēšanu un izmantošanu, jāpārlicinās, ka pieprasījums ir pamatots un ka pieprasījuma iesniedzējs tiešām ir autortiesību īpašnieks. Ja tiek secināts, ka iesniedzējs ir autortiesību īpašnieks, institūcijai jāizbeidz konkrēta darba lietošana.

Autoram/tiesību īpašniekam ir tiesības saņemt taisnīgu atlīdzību par viņa darba izmantošanu, kamēr tas bija atzīts par bāreņdarbu. Atlīdzības apjomu nosaka, ņemot vērā²⁰:

- 1) darba vai blakustiesību objekta izmantošanas apjomu un mērķi;
- 2) sabiedrības interesēs veiktos uzdevumus un izmantojuma nozīmi šo uzdevumu veikšanā;
- 3) izmantošanas nekomerciālo raksturu;
- 4) iespējamo kaitējumu, kas ar darba vai blakustiesību objekta izmantošanu nodarīts tiesību subjektam.

¹⁹ Autortiesību likuma 62.3 pants.

²⁰ Autortiesību likuma 62.3 panta 5. punkts.

